

BARBARA KAMIŃSKA

Uniwersytet Gdański
Katedra Logopedii

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5494-3296>

Praca nad tempem mówienia w logopedii artystycznej i medialnej – potrzeby i możliwości

---

Working on the Rate of Speaking in Artistic Speech Therapy
for the Mass-Media – Needs and Possibilities

STRESZCZENIE

W artykule poruszono problem tempa jako jednego z kilku elementów tekstu przygotowywanego do odczytania lub wygłoszenia, podkreślając związek tempa z wyrazistością mówienia. Wskazano na używane w literaturze z zakresu fonetyki i fonologii, ortofonii, logopedii artystycznej terminy określające szybkość mówienia i opisujące jego zróżnicowanie. Na podstawie analizy przykładowych nagrań tekstów, które są lub mogą być przedmiotem pracy w logopedii artystycznej i/lub medialnej, pokazano różnice tempa, wynikające z charakteru tekstu, typu i sytuacji wypowiedzi. Zwrócono także uwagę na czynniki, jakie powinny być brane pod uwagę przy pracy nad tempem mówienia.

Słowa kluczowe: tempo mówienia, logopedia artystyczna, logopedia medialna

SUMMARY

The article discusses the problem of pace as one of several elements of the text prepared to be read or delivered, emphasizing the relationship between pace and clarity of speaking. The terms defining the speed of speaking and describing its diversity, used in the literature in the field of phonetics and phonology, orthophony and artistic speech therapy, are indicated. On the basis of the analysis of sample recordings of texts that are or may be the subject of work in artistic speech therapy and/or speech therapy for the mass-media, differences in pace, resulting from the nature of the text, type and situation of the speech, have been shown. The article also highlights the factors that should be taken into account when working on the pace of speaking.

Key words: speed of speaking, artistic speech therapy, speech therapy for the mass-media

WSTĘP

Źródeł logopedii artystycznej należy szukać w kulturze żywego słowa, a kultura żywego słowa wywodzi się z retoryki (a dokładniej z jednego z jej działów, zwanym *actio, pronuntiatio*). Kultura żywego słowa obejmuje takie zagadnienia, jak: poprawność artykulacyjna, wymawianiowa, technika mówienia i posługiwania się głosem, warstwa prozodyczna wypowiedzi, jej ekspresja i estetyka oraz umiejętność oddziaływania na odbiorcę. Tymi samymi kwestiami zajmuje się też logopedia artystyczna, ale poza nimi – posługując się definicją logopedii S. Grabiasa (2012) – biologicznymi uwarunkowaniami tych umiejętności i zachowań językowych. W takim ujęciu logopeda zajmujący się logopedią artystyczną ma do dyspozycji – oprócz wiedzy z zakresu kultury języka, językoznawstwa normatywnego – także wiedzę pozwalającą na zdiagnozowanie ewentualnych trudności z opanowaniem wymienionych umiejętności, jak i możliwościami ich doskonalenia. S. Grabias usytuował logopedię artystyczną w obszarze profilaktyki logopedycznej, która „buduje wiedzę na temat diagnozowania czynności mowy, rozwijania i podtrzymywania sprawności w zachowaniach językowych, także u osób pozostających w normie biologicznej i umysłowej” (S. Grabias 2012, 59). Cel działań składających się na logopedię artystyczną widzi S. Grabias następująco: „[...] budowanie teorii wzorcowej kompetencji i doskonalenie sprawności w jej realizowaniu: tak można ująć działania określane kiedyś mianem retoryki, które obecnie stały się częścią kultury słowa i przeistaczają się w logopedię artystyczną” (*ibidem*).

Można zatem stwierdzić, że współczesne ujęcie istoty logopedii artystycznej obejmuje nie tylko sferę wyłącznie realizacyjną wypowiedzi, ale także uwarunkowania biologiczne jej powstania z uwzględnieniem czynników determinujących opanowanie bądź doskonalenie określonych kompetencji i sprawności językowych (domena profilaktyki logopedycznej) oraz usuwanie ewentualnych zaburzeń realizacyjnych w zakresie wymowy i głosu (działania w zakresie diagnozy i terapii zaburzonych kompetencji i sprawności). Nie jest to zatem tylko praca nad poprawą dykcji jako podstawowego elementu wyrazistego mówienia, ale całością językowego kształtu wypowiedzi, jej estetyką i ekspresją. W logopedii artystycznej pracuje się nad właściwościami ortofoniczno-estetycznymi mowy: wyrazistością, ekspresją słowa, poprawnością akcentowania, frazowania tekstu i jego interpretacji, właściwą intonacją, tempem, oddechem i fonacją (emisją), które umożliwią wykorzystywanie odpowiedniej siły i barwy głosu w różnych sytuacjach komunikacyjnych. W ostatnich latach z logopedii artystycznej zaczęła się wyodrębniać logopedia medialna, której domeną przygotowanie do pracy i doskonalenie komunikacji osób występujących w mediach. Zakres logopedii artystycznej jest szerszy, ponieważ obejmuje pracę nad słowem mówionym

i czytaniem oraz głosem, ale i interpretacją (ponadto gestem, mimiką) nie tylko w mediach, ale i na scenie teatralnej i muzycznej (zawodowej i amatorskiej), na mównicy (nie tylko sejmowej) i ambonie, w sali sądowej, podczas występów publicznych (niekoniecznie medialnych) i podczas zawodowych rozmów telefonicznych¹.

W niniejszym artykule poruszona zostanie kwestia potrzeb i możliwości w zakresie pracy nad tempem mówienia (i jego korelacji z wymienionymi wyżej elementami) w logopedii artystycznej i medialnej.

OKREŚLENIA TEMPA MOWY

W pracach z zakresu fonetyki i fonologii języka polskiego, a także w publikacjach logopedycznych, znaleźć można następujące określenia, opisujące szybkość mówienia: *tempo mowy*, *wymowy*, *artykulacji* oraz *mówienia*. Pierwsze z nich – *tempo mowy*, występuje m.in. w pracach B. Rocławskiego (1986), L. Dukiewicza (1995), M. Wiśniewskiego (1998), A. Wagner (2017). *Tempo wymowy* to określenie używane m.in. przez I. Sawicką (1995), *tempo artykulacji* – przez B. Szczepankowskiego (1985), natomiast zwrot *tempo mówienia* można znaleźć m.in. w publikacjach O. von Essena (1967), J.T. Kania (2001), B. Wierzchowskiej (1971, 1980), B. Rocławskiego (1986). Zdarza się, że ten sam autor używa podanych określeń wymiennie. W publikacjach poświęconych logopedii artystycznej powiela się podane wyżej określenia, np. tempo mówienia – B. Toczyska (2007), tempo wymowy – M. Walczak-Deleżyńska (2001). W pracy pt. *Rytm w mowie i języku w ujęciu wielowymiarowym* z 2017 r. Agnieszka Wagner podała informacje o różnicy między tempem mowy (ang. *speaking rate*) a tempem artykulacji (ang. *articulation rate*): w pomiarach tempa mowy uwzględnia się pauzy, a w pomiarach tempa artykulacji – nie (*ibidem*, 65). Jednakże w praktyce stosuje się termin tempo mowy w znaczeniu tempa artykulacji. B. Rocławski (1986, 200), pisząc o badaniach szybkości (tempa) mówienia, także podkreśla, że pomija się w nich pauzy. Wydaje się zatem, że terminy: tempo mowy, tempo artykulacji i tempo mówienia mogą być używane zamiennie. Takie też rozwiązanie przyjęto w niniejszym artykule.

Analizując kilka wybranych podręczników akademickich do nauki fonetyki i fonologii języka polskiego, można stwierdzić, że do opisu zróżnicowania tempa stosowane są w nich często terminy muzyczne: *lento* – (po)wolne, *moderato* – umiarkowane, *allegro*, *presto* – (bardzo) szybkie, pospieszne². Najczęściej

¹ Szerzej na ten temat – zob. S. Milewski, B. Kamińska 2007; B. Kamińska 2016.

² W muzyce nazwy te mają „ściśle określone wartości bezwzględne wyznaczane liczbą wychyleń metronomu na minutę; i tak *lento* oznacza 52 wychYLENIA, *moderato* – 88, *allegro* – 132, a *presto* 184. Na umowność tych określeń w fonetyce zwracał uwagę H. Gaertner [...]” (J.T. Kania, 2001, 35).

jednak różnice tempa opisuje się, używając następujących określeń: wolne, normalne, przeciętne, szybkie. W poszczególnych pracach wygląda to następująco: *szybkie, zbyt szybkie, niezbyt szybkie, wolne* (B. Wierzchowska 1971); *wolne, normalne, szybkie, bardzo szybkie* (B. Ročlawski 1986); *lento (wolne), allegro (szybkie)* (D. Ostaszewska, J. Tambor 1993, 1997); *wolne/wolniejsze, szybkie/szybsze* (L. Dukiewicz 1995; J. Strutyński 1996); *wolne (lento), szybkie, pociępane (allegro), przeciętne, dobitne, spowolnione, „normalne”* – tak zapisane, w cudzysłowie (I. Sawicka 1995); *powolne (lento), umiarkowane (moderato), szybkie (presto), bardzo szybkie (allegro)* (M. Wiśniewski 1998; B. Dunaj 2015); *szybkie* (J. Szpyra-Kozłowska 2002). Podobnie tempo opisywane jest w pracach z zakresu retoryki, kultury żywego słowa, dykcji: *właściwe, wolne, przyspieszone* (M. Korolko 1990); *szybsze, umiarkowanie szybkie, zbyt szybkie, zwolnione* (A. Budzyńska-Daca 2008); *wolne, umiarkowane, szybkie (allegro)* (B. Toczyńska 2000; M. Walczak-Deleżyńska 2001); *wolne (powolne), zwiększone tempo* (M. Oczkoś 2007). M. Wysocka (2016), pisząc o tempie jako składniku warstwy prozodycznej wypowiedzi, zwraca uwagę na odróżnienie: tempa *stałe* (wolne, umiarkowane, szybkie) – tempa *zmiennne* (przyspieszenie, zwolnienie) oraz *niestabilne* (niejednoznaczne w charakterystyce). Jednakże bez konkretnych pomiarów trudno dokładnie opisać różnice tempa, ponieważ jego uwarunkowania są złożone. Wśród czynników wpływających na tempo i jego ocenę/percepcję można wymienić:

- fizjologiczne: wiek, płeć, przebyte choroby;
- psychologiczne: stan emocjonalny mówcy;
- socjofonetyczne: pochodzenie etniczne, społeczne, cechy/wiek rozmówcy, typ relacji z rozmówcą;
- językowe: typ wypowiedzi, tekstu pisanego, przedmiot/temat, długość frazy/wypowiedzi, pozycja danego elementu w wyrazie lub w tekście, sąsiedztwo fonetyczne (zwłaszcza prawostronne) i frekwencję tekstową wyrazów (B. Dunaj, 2015; A. Wagner 2017).

Przy obiektywizacji pomiarów tempa istotna jest jednostka wypowiedzi realizowana w określonej jednostce czasu. Mogą to być: głoski, sylaby lub wyrazy. Tempo podawane bywa: w liczbie wyrazów na minutę, w liczbie sylab na minutę, w liczbie sylab na sekundę, w liczbie głosek na sekundę. „Badania różnią się między sobą odnośnie do jednostek/interwałów, dla których obliczane jest tempo: może nim być cała wypowiedź (cały tekst), fraza lub ciąg sylab/wyrazów ograniczony pauzami [...]. Jedną z najczęściej stosowanych miar jest liczba sylab na sekundę” (*ibidem*, 65). Biorąc pod uwagę spółgłoskowy charakter polszczyzny,

M. Wysocka (2016) podaje następujące wartości: tempo wolne – largo to 40–60 jednostek rytmicznych na minutę, tempo umiarkowane – moderato to 108–120 jednostek na minutę, tempo szybkie – presto to 168–199 jednostek (*ibidem*, 221–222).

można przyjąć, że przyjęcie jako miary tempa liczby głosek na sekundę też jest właściwym rozwiązaniem. Korzystali z niego autorzy wymienianych wyżej podręczników akademickich, począwszy od najstarszej przywoływanej pracy O. Von Essena (1967). I tak: B. Wierzchowska (1971, 211) przywołuje dane dla j. angielskiego³: tempo wolne – 5 głosek na sekundę, tempo ożywionej rozmowy – 10–12 głosek na sekundę, tempo bardzo szybkie – do ok. 21 głosek na sekundę. Jednocześnie zaznacza: „Liczba 21 dźwięków na sekundę bliska jest górnej granicy zrozumiałości mowy, zależnej od tzw. zdolności rozdzielczej ucha, a także od możliwości artykulacyjnych narządów mowy” (*ibidem*). B. Rocławski (1986, 200) podaje wyniki swoich badań, przeprowadzonych w grupie 6 polskojęzycznych osób: tempo normalne: 12–14 głosek na sekundę, tempo bardzo szybkie 18–23 głosek na sekundę. Warto zwrócić uwagę na widoczne w przywoływanych pracach różnice w ocenie przeciętnego, normalnego tempa, wskazujących na stopniowy wzrost liczby głosek wypowiedzianych na sekundę.

Dane te można zestawić z przykładem innej miary tempa, zaczerpniętym z pracy z zakresu retoryki: „Większość ludzi wypowiada 125 słów na minutę” (A. Budzyńska-Daca, 2008, 159), czyli za przeciętne tempo należałoby przyjąć 2,08 wyrazu na sekundę⁴. Już choćby porównanie dwóch fraz, zawierających po cztery wyrazy: „nic tu nie ma” i „niewiele przykładów mogę podać”, pokazuje wpływ zarówno zróżnicowanej struktury fonetyczno-fonologicznej wyrazów, jak i ich długości na pomiar tempa wyrażony w liczbie wyrazów na minutę. Dlatego też w wypowiedziach analizowanych na potrzeby niniejszego artykułu jako miarę tempa przyjęto liczbę głosek na sekundę, realizowanych we frazach lub zdaniach ograniczonych pauzami. Przykładowej ocenie poddano kilka wypowiedzi, należących do różnych, uwarunkowanych funkcjonalnie odmian stylistycznych języka polskiego.

PRACA NAD TEMPEM MOWY W LOGOPEDII ARTYSTYCZNEJ

W logopedii artystycznej kwestię tempa mowy wiąże się ze starannością mówienia. W opracowaniach poświęconych kulturze języka, ortofonii i logopedii artystycznej relację tempa i staranności mówienia przedstawia się zazwyczaj w następującym ujęciu: tempo wolne – wymowa staranna, szybkie – niestaranna. Niestaranność przejawia się w liczniejszych uproszczeniach i upodobnie-

³ Dla porównania można przytoczyć dane z przywoływanej wyżej pracy A. Wagner (2017), która powołując się na badania z 2003 r., podaje, że „tempo normalne w języku niemieckim, angielskim i francuskim wynosiło kolejno 5,36; 5,78 oraz 6,8 syl./s [...]” (*ibidem*, s. 68; podkreślenie moje – B.K.).

⁴ G. Demenko (1999) przywołuje dane dla języka angielskiego: „typowa szybkość wypowiedzi waha się w granicach 150–250 wyrazów na minutę, 4–7 sylab na sekundę [...]” (*ibidem*, s. 29).

niach artykulacyjnych powodujących mniejszą wyrazistość (zob. m.in. *Prawidła poprawnej wymowy polskiej*, 1988; B. Toczyska 2000, 2007; J.T. Kania, 2001; M. Walczak-Deleżyńska 2001). Jednak, jak słusznie zauważył M. Wiśniewski (1998, 134), „[...] powolne tempo wcale nie gwarantuje skuteczności komunikacyjnej, tempo *allegro* natomiast nie wyklucza sprawności artykulacyjnej i wcale nie musi utrudniać zrozumienia tekstu”. Mówienie szybkie i wyraziste zazwyczaj wymaga ćwiczeń – niewiele osób potrafi bez specjalnego przygotowania mówić dłuższe teksty w szybkim tempie z zachowaniem pełnej wyrazistości. Poza tym przyspieszenie tempa ma wpływ na strukturę intonacyjną wypowiedzianego tekstu⁵, ale szersze omówienie tych zagadnień wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

W pracy nad tempem w logopedii artystycznej i medialnej istotne jest dostosowanie tempa do charakteru tekstu, wieku odbiorcy, sytuacji, na przykład: w pracy nad tekstem scenicznym (dramat klasyczny vs współczesny), w pracy z dziennikarzami (audycja vs serwis informacyjny, relacja sportowa, reklama), w przygotowaniu wystąpień publicznych o różnym charakterze (prezentacja vs krótka wypowiedź dla mediów). Istotne jest świadome wykorzystywanie tempa jako środka ekspresji (O. Von Essen, 1967; J.T. Kania 2001; B. Toczyska 2007, 2008; M. Walczak-Deleżyńska 2001; E. Wojnarowska 2016; M. Bończykowska 2016 i in.). Nie powinno się go mylić z dynamiką mówienia lub czytania, co często robią początkujący dziennikarze. Dynamika bowiem oznacza różnice w intonacji i sile głosu.

Skrótowa analiza⁶ pięciu krótkich nagrań ilustruje zróżnicowanie tempa mowy w różnego rodzaju wystąpieniach osób, które przygotowując się do nich, mogą skorzystać lub korzystają z pomocy logopedy, specjalizującego się w logopedii artystycznej i medialnej. Nagrania poddane analizie na potrzeby niniejszego artykułu prezentują fragmenty następujących wypowiedzi: zaczerpnięty z Internetu przepis kulinarny, sceniczną interpretację tekstu literackiego, radiową relację reporterską, dwa radiowe serwisy sportowe.

---

⁵ Szybsze tempo wpływa na powstawanie zestrojów akcentowych ściągniętych, o czym pisał już w 1912 r. K. Wóycicki, a ponadto wielu innych autorów, m.in.: M. Dłuska (1976), D. Michałowska (1994), L. Dukiewicz (1995): „Przyspieszanie tempa mowy powoduje zmniejszanie się liczby wyrazów akcentowanych i zmiany lokalizacji akcentu wyrazowego: zwiększa się między innymi prawdopodobieństwo wystąpienia akcentu inicjalnego” (L. Dukiewicz 1995, 78). Prowadzi ono też do zmiany konturu intonacyjnego zdania/frazy (mniejsze zróżnicowanie intonacyjne, pomijanie kadencji), zmniejszenia liczby pauz, „ograniczenie zróżnicowania struktury metrycznej i rytmicznej” (A. Wagner, 2017, 222). Pod koniec frazy następuje zwolnienie tempa (I. Sawicka 1995; M. Wysoka 2016; A. Wagner, 2017).

⁶ Zarówno materiał nagrany, jak i analiza mają charakter jedynie przykładowy i dokonano ich tylko w celu zilustrowania różnic tempa w konkretnych wypowiedziach. W wystąpieniu konferencyjnym, na podstawie którego przygotowano niniejszy artykuł, zaprezentowano nagrania. Analizy dokonywano przy pomocy programu Elan 5.0.

1. Fragment przepisu kulinarnego dla osób niewidomych jest ujęty w dość swobodną formę językową, reprezentującą styl potoczny, podawany jest w tempie 9,4 głoski na sekundę⁷.
2. Pochodzący z materiałów własnych autorki fragment tekstu klasycznego (*Szkola żon* Moliere) był mówiony w sytuacji oficjalnej z pamięci przez studenta uczelni artystycznej w zróżnicowanym, zależnym od interpretacji tempie: od 9,1 głoski na sekundę do 14,2 głosek na sekundę; tekst reprezentuje styl oficjalny (tekst przygotowywany do wygłoszenia podczas egzaminu z przedmiotu „Podstawy gry aktorskiej”).
3. Fragment tekstu radiowej relacji reporter czytał w tempie 17,4 głoski na sekundę.
4. Dwa serwisy sportowe z dwóch różnych rozgłośni radiowych (publicznej i niepublicznej) były czytane w tempie 15,3 głoski na sekundę (w rozgłośni publicznej) i 18,4 (w rozgłośni niepublicznej).

Nagrania wymienione w punktach 3 i 4 są przykładami czytanych wypowiedzi medialnych w sytuacji oficjalnej.

Wszystkie osoby występujące w nagraniach starały się (z lepszym lub gorszym skutkiem) zachować wyrazistość mówienia. Różnice tempa w przykładowych nagraniach w oczywisty sposób wiążą się z rodzajem wypowiadanego/odczytywanego tekstu, z sytuacją mówienia, wymogami stawianymi nadawcom i zakładanymi przez nich potrzebami odbiorców. Porównując tempo analizowanych na potrzeby niniejszego artykułu nagrań do podanych wcześniej danych, pokazujących liczbę głosek wypowiadanych w różnych tempach, można stwierdzić, że ilustrują one kolejno: tempo wolne, normalne i bardzo szybkie według B. Roślowskiego. Nagrania reprezentujące antenowe wypowiedzi radiowe reprezentują tempo szybkie i bardzo szybkie⁸, w którym zachowanie wyrazistości i czytelnego konturu intonacyjnego, ułatwiającego odbiór treści przez słuchacza, nie jest łatwe. Do czytania lub mówienia takich jak opisane wyżej i wielu innych rodzajów tekstów/wypowiedzi przygotowują logopedzi, specjalizujący się w logopedii artystycznej i medialnej, pracujący w szkolnictwie artystycznym, w mediach, czyli wszędzie tam, gdzie istnieje konieczność wypracowania umiejętności szybkiego i wyrazistego mówienia na potrzeby sceny, występów publicznych, w tym przed mikrofonem i kamerą. Celem ćwiczeń jest zachowanie wyrazistości i odpowiedniej, urozmaiconej intonacji w różnych tempach mówienia, a zwłaszcza w szybkim, a ponadto wykorzystywanie zróżnicowanego tempa w zależności od odbiorcy, charakteru tekstu, interpretacji, sytuacji i uwarunkowań komunikacji językowej. Tempo mówienia i/lub czytania w mediach bezpośrednio wiąże się

⁷ Dynamiczny rozwój audiodeskrypcji sprawia, że osoby, które chcą zajmować się tą dziedziną, szukają pomocy logopedów. Dlatego też włączono do zestawu nagrań przykład tyflopodcastu.

⁸ Na przyspieszenie tempa i rytmu mówienia w mediach po 1989 r. zwróciły uwagę m.in. G. Majkowska i H. Satkiewicz (1999).

z profilem danej rozgłośni/stacji radiowej/telewizyjnej i jej odbiorców: w stacjach publicznych mówi się zazwyczaj wolniej niż w komercyjnych (J. Bloch, J. Wasilewski 2011; J. Luboń, 2016). Warto przy tym pamiętać, że „zarówno stałe szybkie, jak i stałe wolne tempo sprawia wrażenie monotonii” (J. Luboń 2016, 539). Podczas ćwiczeń należy uwzględniać wymienione wyżej uwarunkowania tempa mówienia. Istotne staje się w tym kontekście pytanie, czy wszystkie osoby zawodowo posługujące się głosem mogą mówić szybciej z zachowaniem precyzji i wyrazistości. Biorąc pod uwagę biologiczno-psychologiczny charakter wymienionych niżej ograniczeń, można stwierdzić, że ich przezwyciężenie jest dla niektórych osób trudne, a czasem niemożliwe. Do takich ograniczeń, które logopeda powinien brać pod uwagę, można zaliczyć między innymi:

- ograniczony zakres ruchów żuchwy (tzw. szczękościsk), związane z nim zniekształcenia barwy samogłosek i wynikającą z nich zmniejszoną wyrazistość mówienia (zob. B. Ostapiuk 2006, 2013; D. Pluta-Wojciechowska 2010, 2013; B. Sambor 2015, 2016),
- nawykową niedbałość artykulacyjną, utrudniającą opanowanie precyzji wymawianiowej,
- motywację do systematycznego wykonywania ćwiczeń,
- krótką fazę wydechową,
- indywidualne przyzwyczajenia mówiącego (m.in. temperament, emocje towarzyszące wypowiedzi) (B. Rocławski 1986; B. Dunaj 2015),
- mózgowo uwarunkowania percepcji treści emocjonalnych i racjonalnych oraz przetwarzania informacji czasowych (J. Panasiuk 2016; A. Wagner 2017).

Z badań B. Sambor (2015), przeprowadzonych wśród studentów wyższych szkół teatralnych, wynika, że „[...] tak zwany szczękościsk⁹ w każdym badanym przypadku łączy się z zaburzeniami anatomicznymi, czynnościowymi lub sprzężonymi: anatomiczno-czynnościowymi. W sumie ponad 65% osób z grupy z tak zwanym szczękościskiem ma zaburzenia czynnościowe układu ruchowego narządu żucia (takie jak: przeskok, trzaski, zaburzenia ruchomości w jednym stawie lub obu stawach skroniowo-żuchwowych, przerost mięśni żwaczy, parafunkcje narządu żucia – głównie bruksizm” (*ibidem*, 161). Problemy wynikające z ograniczonego zakresu ruchów żuchwy występują też u osób reprezentujących inne zawody – nauczycieli i prawników, z którymi także pracują logopedzi (B. Sambor, M. Jakowczuk 2016). Zaburzenia otwarcia samogłosek w powiązaniu z przyspieszeniem tempa mówienia mogą powodować ich redukcję (J.T. Kania 2001¹⁰), co w znaczącym stopniu osłabia wyrazistość wypowiedzanego tekstu. Przyspiesze-

⁹ B. Sambor proponuje używanie zamiast terminu *szczękościsk* (który ma inne znaczenie w medycynie) określenia *zaburzenia otwarcia samogłosek* (zob. B. Sambor, 2016, 476).

¹⁰ „W niektórych opracowaniach zwraca się uwagę na tempo mówienia jako na istotny i samodzielny czynnik powodujący zmiany w artykulacji samogłosek [...]” (J.T. Kania 2001, 43).

niu tempa mogą towarzyszyć niewynikające z tak zwanego szczękościsku niedokształcenia barwy samogłosek, redukcje głosek (nie tylko samogłosek) i asymilacje. Osiągnięcie precyzji artykulacyjnej i zrozumiałości wypowiedzi wiąże się ze zwiększonym wysiłkiem mięśni artykulacyjnych i oddechowych, którego nie obserwuje się w wymowie potocznej: „[...] najbardziej napięta, a tym samym i precyzyjna artykulacja właściwa jest wymowie starannej, zaś artykulacja luźna, w pewnym sensie zredukowana, stylowi potocznemu” (J.T. Kania 2001, 35). Zminimalizowanie tego wysiłku możliwe jest dzięki systematycznym ćwiczeniom, a do ich wykonywania konieczna jest silna motywacja. Dla przyszłych aktorów, wokalistów, dziennikarzy to warunek podstawowy i konieczny. W przypadku innych osób przygotowujących się do występów publicznych to decyzja dobrowolna. Tylko zautomatyzowanie wyćwiczonych, prawidłowych wzorców artykulacyjnych i oddechowych umożliwia swobodę w posługiwaniu się nimi (B. Sambor 2016) i w połączeniu z tempem oraz innymi czynnikami prozodycznymi i głosem wpływa na stronę estetyczną wypowiedzi.

Ważne jest skorelowanie oddechu z frazowaniem tekstu. Zbyt krótka faza wydechowa wiąże się z koniecznością częstszego dobierania powietrza, a to wpływa niekorzystnie na płynność wypowiedzi i powoduje wrażenie pośpiechu (J. Bloch, J. Wasilewski 2011, 209). Mówienie w szybkim tempie wymaga długiej fazy wydechowej. Ponadto w pracy przed mikrofonem dąży się do wyeliminowania głośnych wdechów, dlatego też zwraca się uwagę na sprawne, bezszmerowe dobieranie powietrza (J. Bloch, J. Wasilewski 2011; M. Bończykowa 2016).

Szybkość mówienia jest też cechą indywidualną mówcy, zależną między innymi od temperamentu, poziomu stresu, emocji (B. Roślowski 1976, 199; J.T. Kania 2001, 35, M. Bończykowa, 2016, 532). Oczywista jest korelacja między szybkością mówienia a stanem emocjonalnym mówiącego. Ekspresja emocji przejawia się nie tylko w tempie, intonacji, ale i w głosie¹¹, mimice, gestykulacji (S. Grabias, 2015). „Stany emocjonalne nadawcy są zawsze obecne [w jego wypowiedzi]” (S. Grabias 2012, 64). Wspominając o zależnościach między emocjami a tempem mowy, nie sposób pominąć neurobiologicznego podłoża tych procesów. O wielości i złożoności powiązań struktur mózgowych, wpływających na proces mówienia i kontrolujących jego poszczególne elementy, w tym percepcję treści emocjonalnych i racjonalnych oraz przetwarzanie informacji czasowych, wielokrotnie pisała J. Panasiuk (m.in. 2014, 2016).

Na podstawie przedstawionych wyżej przykładów można sformułować postulaty, dotyczące potrzeb w zakresie badań nad tempem w logopedii artystycznej. Można zaliczyć do nich:

---

¹¹ O relacjach między brzmieniem głosu i jego psychofizycznymi uwarunkowaniami oraz o wpływie emocji na prozodię i zachowanie mówcy pisały m.in.: E. Binkuńska (2016), B. Sambor i M. Jakowczuk (2016), M. Wysocka (2016), A. Załazińska (2016a, b).

- pomiary tempa tekstów mówionych i czytanych o różnym charakterze (np. oprócz medialnych informacyjnych także i telemarketingowych);
- badania zależności między tempem a percepcją i rozumieniem tekstów (np. informacyjnych, reklamowych) w różnych grupach wiekowych.

Ich przydatność wykracza, jak można sądzić, poza ramy logopedii artystycznej i medialnej, a także poza ramy logopedii w ogóle.

PODSUMOWANIE

Na estetykę i zrozumiałość wypowiedzi, którą zajmuje się logopedia artystyczna i medialna, wpływa wiele czynników zaliczanych do warstwy suprasegmentalnej. Jednym z nich, omawianym w niniejszym artykule, jest tempo mowy. W pracy nad tempem w logopedii artystycznej i medialnej należy uwzględnić:

- aspekty fonetyczno-fonotaktyczne i fonostatystyczne opracowywanych tekstów,
- możliwości w zakresie ruchomości i sprawności języka, zuchwy (stawów skroniowo-zuchwowych),
- indywidualne przyzwyczajenia/ograniczenia mówiącego,
- charakter tekstu/wypowiedzi,
- wydolność oddechową,
- potrzeby i możliwości odbiorcy tekstów,
- uwarunkowania neurobiologiczne.

Ważnym argumentem, uzasadniającym postulat pracy nad tempem, jest jego wpływ na skuteczność komunikacji. Mówienie z szybkością utrudniającą zapamiętanie treści albo wręcz graniczącą z możliwościami percepcyjnymi stawia pod znakiem zapytania istotę i cel aktu komunikacji.

BIBLIOGRAFIA

- Binkuńska E., 2016, *Emocjonalne podłoże posługiwania się głosem*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 297–322.
- Bloch J., Wasilewski J., 2011, *Rola serwisów informacyjnych w tworzeniu wspólnoty z odbiorcą*, [w:] *Radio i społeczeństwo*, red. G. Stachyra, E. Pawlak-Hejno, Lublin.
- Bończykowska M., 2016, *Praca logopedyczna z dziennikarzami*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 526–535.
- Budzyńska-Daca A., 2008, *Pronuntiatio, czyli sztuka wygłaszania mowy*, [w:] *Retoryka*, red. M. Barłowska, A. Budzyńska-Daca, P. Wilczek, Warszawa, s. 151–170.
- Demenko G., 1999, *Analiza cech suprasegmentalnych języka polskiego na potrzeby technologii mowy*, Poznań.
- Dłuska M., 1976, *Prozodia języka polskiego*, Warszawa.
- Dukiewicz L., 1995, *Fonetyka*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia*, red. H. Wróbel, Kraków, s. 9–103.

- Dunaj B., 2015, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, cz. 1: *Fonetyka i fonologia*, Tarnów.
- Essen von O., 1967, *Fonetyka ogólna i stosowana*, Warszawa.
- Grabias S., 2012, *O ostrość refleksji naukowej. Przedmiot logopedii i procedury logopedycznego postępowania*, [w:] *Logopedia. Wybrane aspekty historii, teorii i praktyki*, red. S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray, Gdańsk, s. 56–69.
- Grabias S., 2015, *Postępowanie logopedyczne. Standardy terapii*, [w:] *Logopedia. Standardy postępowania logopedycznego*, red. S. Grabias, J. Panasiuk, T. Woźniak, Lublin, s. 13–35.
- Kamińska B., 2016, *Od retoryki do logopedii artystycznej*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 53–67.
- Kania J.T., 2001, *O trzech stylach wymowy*, [w:] idem. *Szkice logopedyczne*, Lublin, s. 31–45.
- Korolko M., 1990, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa.
- Luboń J., 2016, *Głos i jego rola w mediach elektronicznych*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 536–541.
- Majkowska G., Satkiewicz H., 1999, *Język w mediach*, [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków, s. 181–196.
- Michałowska D., 1994, *O podstawach polskiej wymowy scenicznej* (wyd. 2 poszerz. i uzup.), Kraków.
- Milewski S., Kamińska B., 2007, *Priemiet i zadaci artystycznej logopedii w Polsce*, [w:] *Sowremiennoje obszczestwo i specialnoje obrazowanie*, red. W.N. Skworcow, Sankt Petersburg, s. 252–257.
- Oczko M., 2007, *Sztuka poprawnej wymowy, czyli o belkotaniu i fałtunieniu*, Warszawa.
- Oczko M., 2015, *Sztuka mówienia bez belkotania i fałtunienia*, Warszawa.
- Ostapiuk B., 2006, *Poglądy na temat ruchomości języka w ankyloglosji a potrzeby artykulacyjne*, „Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie”, 52, supl.3, s. 37–47.
- Ostapiuk B., 2013, *Dyslalia ankyloglosyjna. O krótkim wędzidelku języka, wadliwej wymowie i skuteczności terapii*, Szczecin.
- Ostaszewska D., Tambor J., 1993, *Podstawowe wiadomości z fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Katowice.
- Panasiuk J., 2014, *Neurobiologiczne podstawy mowy*, [w:] *Biomedyczne podstawy logopedii*, red. S. Milewski, J. Kuczkowski, K. Kaczorowska-Bray, Gdańsk, s. 359–409.
- Panasiuk J., 2016, *Mózgowe uwarunkowania procesu mówienia*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 234–257.
- Pluta-Wojciechowska D., 2010, *Logopedyczne badanie młodych adeptów sztuki teatralnej. Wyniki badań, analiza, komentarz*, [w:] *Logopedia u progu XXI wieku*, red. M. Młynarska, T. Smereka, Wrocław, s. 174–184.
- Pluta-Wojciechowska D., 2013, *Zaburzenia czynności prymarnych i artykulacji. Podstawy postępowania logopedycznego*, Bytom.
- Prawidła poprawnej wymowy polskiej 1988*, oprac. Z. Klemensiewicz, Kraków.
- Roślowski B., 1986, *Zarys fonetyki, fonologii, fonotaktyki i fonostatystyki współczesnego języka polskiego*, Gdańsk.
- Sambor B., 2015, *Mówienie z tzw. szczegółościem. Fakty i mity*, [w:] *Diagnoza i terapia zaburzeń realizacji fonemów*, red. D. Pluta-Wojciechowska, Katowice, s. 157–173.
- Sambor B., 2016, *Skaza dykcyjna czy wada wymowy? Logopedyczne badanie młodych adeptów sztuki aktorskiej*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 460–485.
- Sambor B., Jakowczuk M., 2016, *Psychofizyczne uwarunkowania zaburzeń fonacji u osób zawodowo posługujących się głosem*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 323–346.
- Sawicka I., 1995, *Fonologia*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia*, red. H. Wróbel, Kraków, s. 107–192.

- Strutyński J., 1996, *Gramatyka języka polskiego. Wprowadzenie. Fonetyka. Fonologia. Morfologia*, Kraków.
- Szczepankowski B., 1985, *Fonetyka akustyczna, audytywna i wizualna*. Warszawa.
- Szpyra-Kozłowska J., 2002, *Wprowadzenie do współczesnej fonologii*, Lublin.
- Toczyska B., 2000, *Elementarne ćwiczenia dykcji*, Gdańsk.
- Toczyska B., 2007, *Głośno i wyraźnie: 9 lekcji dobrego mówienia*, Sopot.
- Toczyska B., 2008, *Ruch w głosie (ćwiczenia nie tylko dla dziennikarzy)*, Gdańsk.
- Wagner A., 2017, *Rytm w mowie i języku w ujęciu wielowymiarowym*, Warszawa.
- Walczak-Deleżyńska M., 2001, *Aby język giętki... Wybór ćwiczeń artykulacyjnych od J. Tennera do B. Toczyskiej*, Wrocław.
- Walczak-Deleżyńska M., Deleżyński J., 2004, *Czy dykcja to fikcja? Praca nad wyrazistością słowa*, Łódź.
- Wierzchowska B., 1971, *Wymowa Polska*, Warszawa.
- Wierzchowska B., 1980, *Fonetyka i fonologia języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków Gdańsk.
- Wiśniewski M., 1998, *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Toruń.
- Wojnarowska E., 2016, *Logopedia w szkole teatralnej*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 486–499.
- Wóycicki K., 2010, *Rozczłonkowanie akcentacyjne prozy*, [w:] *Prozodia, fonetyka, fonologia*, red. Bartmiński J., Nowosad-Bakalarczyk M., Lublin, Seria: Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań 9, s. 172–184.
- Wóycicki K., 2010, *Melodia mowy*, [w:] *Prozodia, fonetyka, fonologia*, red. Bartmiński J., Nowosad-Bakalarczyk M., Lublin, Seria: Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań, 9, s. 220–225.
- Wóycicki K., 2010, *Tempo mowy*, [w:] *Prozodia, fonetyka, fonologia*, red. Bartmiński J., Nowosad-Bakalarczyk M., Lublin, Seria: Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań, 9, s. 226–227.
- Wysocka M., 2016, *Prozodia mowy – problemy opisu*, [w:] *Logopedia artystyczna*, Gdańsk, s. 213–231.
- Załaźńska A., 2016a, *Obraz, słowo, gest*, Kraków.
- Załaźńska A., 2016b, *Podstawy autoprezentacji*, [w:] *Logopedia artystyczna*, red. B. Kamińska, S. Milewski, Gdańsk, s. 364–387.

Źródła internetowe:

<http://storage.tyflopodcast.net/nowe/master/7/jajecznicza.mp3> dostęp: 25.01.2018 r.

<https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>